

Ks. STANISŁAW CHROBAK¹ SDB
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID ID: 0000-0003-3015-4580

MYŚL PEDAGOGICZNA ANTONIA ROSMINIEGO I JANA BOSKO – WZAJEMNE INSPIRACJE

THE PEDAGOGICAL THOUGHT OF ANTONIO ROSMINI AND JOHN BOSCO
– MUTUAL INSPIRATIONS

Abstract

John Bosco was open to the contemporaneous pedagogical thought, cultural currents, and people of his time. He lived in a century of pedagogy, abounding in recognized names: Herbart, Pestalozzi, Froebel, Girard, and still remaining under the influence of the ideas formulated by Jean-Jacques Rousseau. The contemporary Italy provided ground for such personalities as Aporti, Lambruschini, Rayneri, Rosmini, Tommaseo and Allievo. John Bosco combined the lasting values of tradition with new solutions to allow young people rise to the fullness of humanity. It is in this perspective that all the pedagogical theses outlined by A. Rosmini must be read: all that a man undertakes is to serve the good of the individual. The person is the goal of all human communities, initiatives, interests and organisations.

Keywords: person, upbringing, John Bosco, Antonio Rosmini, pedagogical thought

Abstrakt

Jan Bosko otwarty był na współczesną mu myśl pedagogiczną, prądy kulturalne i osoby jego czasów. Żył w stuleciu pedagogii, obfitującym w wielkie nazwiska: Herbarta, Pestalozziego, Froebła, Girarda, i nadal będącym pod wpływem idei Jana Jakuba Rousseau. We Włoszech działają wówczas: Aporti, Lambruschini, Rayneri, Rosmini, Tommaseo i Allievo. Jan Bosko łączy trwałe wartości tradycji z nowymi rozwiązaniami, by doprowadzić młodego człowieka do pełni człowieczeństwa. W tej perspektywie trzeba odczytywać wszystkie tezy pedagogiczne głoszone przez A. Rosminiego: w centrum pedagogiki jest osoba. Wszystko, czego człowiek się podejmuje, ma służyć dobru poszczególnej osoby. Osoba jest celem wszelkich ludzkich zbiorowości, inicjatyw, interesów i organizacji.

Słowa kluczowe: osoba, wychowanie, Jan Bosko, Antonio Rosmini, myśl pedagogiczna

---

¹ Ks. dr hab. Stanisław Chrobak SDB, prof. UKSW – Kierownik Katedry Pedagogiki Przed-szkolnej i Wczesnoszkolnej na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W swoich badaniach podejmuje problematykę z zakresu pedagogi-ki ogólnej, teoretycznych podstaw wychowania i pedagogiki o inspiracji chrześcijańskiej. E-mail: s.chrobak@uksw.edu.pl.

WSTĘP

Osobą księdza Jana Bosko (1815-1888) zajmowano się i zajmuje z bardzo różnych powodów. Podobnie jak za czasów jego życia tak i teraz wielu chce odkryć tajemnicę jego systemu wychowawczego. Konieczne jest zatem przeanalizowanie poszczególnych aspektów, a także całej koncepcji jego systemu wychowawczego, szukanie odpowiedzi na pytanie, w których punktach jego działania wychowawcze dają się teoretycznie uzasadnić. „Św. Jan Bosko – jak podkreśla Luciano Cian – żył w stuleciu pedagogii, obfitującym w wielkie nazwiska: Herbarta, Pestalozziego, Froebela, Girarda, i nadal będącym pod wpływem idei Jana Jakuba Rousseau. We Włoszech działają wówczas i piszą Aporti, Lambruschini, Rayneri, Rosmini, Tommaseo i Allievo. (...) Ksiądz Bosko, przywiązujący dużą wagę do nauki, ale równie wrażliwy na życie i doświadczenia (sam miał i radził również swym młodym współpracownikom, by założyli zeszyt «Doświadczeń» do notowania na gorąco faktów, uczuć i punktów widzenia, które by potem można wspólnie przedyskutować), wyjątkowo energiczny w prowadzeniu działalności duszpasterskiej, nie pozostał obojętny na nowe koncepcje pojawiające się w pedagogice” (Cian 2001, 183-184).

System prewencyjny, który przez samego św. Jana Bosko nie został określony teorią, koncepcją, ale właśnie „systemem”, powstał jako odpowiedź na potrzeby wychowawcze związane z konkretnym środowiskiem XIX wieku we Włoszech. Jan Bosko, wychodząc od dogłębnego rozważenia ówczesnej sytuacji, przedstawił podstawowe założenia antropologiczne, pedagogiczne, teologiczne i duszpasterskie, które wykorzystał w wychowaniu młodzieży swoich czasów. „Gdy chodzi o księdza Bosko, założyciela wielkiej rodziny duchowej, można powiedzieć – stwierdza Jan Paweł II – że charakterystyczny rys jego «genialności» wiąże się z praktyką wychowawczą, którą on sam nazwał «systemem prewencyjnym». Jest to w jakiś sposób synteza jego myśli pedagogicznej i profetyczne orędzie pozostawione przezeń duchowym synom oraz całemu Kościołowi, wzbudzające jednocześnie zainteresowanie i uznanie uczonych pedagogów” (Jan Paweł II 1988, 8).

W całej działalności pedagogicznej księdza Bosko spotykają się różne doświadczenia z obszaru życia kulturowego i społecznego. Działalność ta jest w dużej mierze wynikiem zarówno ogólnej formacji kulturalnej tamtych czasów, jak i osobistej. „Krótko mówiąc – podkreśla P. Braidó – istota jego powołania wychowawczego wyrażała się w połączeniu ogólnej formacji katolickiej z formacją kapłańską. Ujmując to inaczej, można powiedzieć, że do «ogólnej kultury», dołączyły się i wzajemnie przenikały różne postaci ze «świata katolickiego» – święci zajmujący się działalnością charytatywną, teologowie, działacze społeczni, a także odpowiednia lektura, co w sumie ubogacało i udoskonalało tę osobowość, i tak już nadzwyczaj bogatą w przymioty afektywne, intelektualne i wolitywne” (Braidó 1999, 138). W tym też kontekście wydaje się zasadna refleksja nad wychowawczym stylem księdza Bosko w odniesieniu do personalizmu Antonia Rosminiego (1797-1855).

W refleksji tej można odkryć wzajemne inspiracje i porównać fenomen działalności wychowawczej księdza Jana Bosko (systemu prewencyjnego) i koncepcję pedagogiki oraz doktryny metafizycznej (antropologicznej) i społeczno-politycznej Rosminiego.

1. PERSONALIZM ANTONIA ROSMINIEGO

Antonio Rosmini urodził się 24 marca 1797 roku w Rovereto, zmarł 1 lipca 1855 w Stresie. Był filozofem, teologiem, działaczem społeczno-politycznym. Studiował teologię i prawo kanoniczne w Padwie, gdzie w 1822 roku uzyskał tytuł doktora teologii. W 1821 roku przyjął święcenia kapłańskie w Chioggi. Założył w 1828 roku zgromadzenie zakonne rosminianów (Instytut Miłosierdzia) oraz w 1832 roku rosminianki (Siostry Opatrzności), zajmujące się prowadzeniem dzieł miłosierdzia oraz kształceniem i wychowaniem dzieci.

Rosmini był znawcą myśli Arystotelesa, Augustyna i Tomasza z Akwinu. Podczas studiów w Padwie zapoznał się także z poglądami J. Locke'a, E. B. Condillaca, F. W. J. Schellinga, J. G. Fichtego, I. Kanta i Th. Reida. Dokonując konfrontacji myśli zawartej w dziełach filozofów popularnych w jego epoce z filozofią Arystotelesa, Augustyna i Tomasza z Akwinu, podjął wysiłek odnowienia filozofii realistycznej. Był przekonany, że dowodzeniu prawdy i zwalczaniu błędów służą rzetelne studia z teorii bytu, poznania i człowieka. W swoich pismach poruszał problematykę z dziedziny antropologii, etyki, filozofii polityki, prawa, pedagogiki, odnosił się również do panującej ówczesnie sytuacji społeczno-politycznej i kulturowej. Niektóre z jego filozoficznych i teologicznych poglądów wywoływały ostrą krytykę, a nawet wzbudzały podejrzenia o herezję, sprzyjanie poglądom libertyńskim i wrogom Kościoła. W 1887 roku doszło do potępienia tak zwanych „czterdziestu tez” wyjętych z jego dzieł. Proces rehabilitacji Rosminiego i początek nowego etapu zainteresowania się jego myślą przypada na czasy Soboru Watykańskiego II. Pełna rehabilitacja nastąpiła jednak dopiero podczas pontyfikatu Jana Pawła II. W 1994 roku Kongregacja Nauki Wiary orzekła, że nie znajduje w doktrynie Rosminiego też jawnie niezgodnych z nauką Kościoła. 18 listopada 2007 roku został ogłoszony błogosławionym. Do najważniejszych jego dzieł należą: *Massime di perfezione cristiana* (1830; *Reguły doskonałości chrześcijańskiej*, Warszawa 2009); *Nuovo Saggio sull'Origine delle idee* (1836-37); *Antropologia in servizio della scienza morale* (1839); *Principi della scienza morale* (1839; *Zasady etyki*, Lublin 1999); *Trattato della coscienza morale* (1839); *Filosofia del Diritto* (1841-43); *Teodicea* (1845); *Psicologia* (1846-1848); *La Costituzione civile secondo la giustizia sociale; Sull'unità d'Italia* (1848); *Introduzione alla filosofia* (1850; *Cele filozofii. Teksty wprowadzające w filozofię*, Warszawa-Lublin 2004); *Epistolario* (prawie 10 000 listów w 13 tomach: 1813-1855) (Wroczyński 2007, 820-824; Seremak 2012, 343-344).

Wszystkie dzieła Rosminiego w sposób pośredni lub bezpośredni odnoszą się do pojęcia osoby ludzkiej i wskazują na dużą jednolitość jego myśli w zakresie rozu-

mienia człowieka. Wychodząc od podstawowej definicji i koncepcji osoby, zwłaszcza osoby ludzkiej, rozważa wiele problemów szczegółowych, na przykład relację osoby do „ja”, osobę w sensie ponadnaturalnym, Osoby Boskie, osobę w Chrystusie, osobę w sensie prawnym, osobę w wymiarze realnym, idealnym, moralnym, społecznym itd. Waga tych analiz dla etyki, antropologii, psychologii i całego filozoficznego zamysłu Rosminiego jest tak podstawowa, że wielu współczesnych autorów określa wręcz jego myśl jako personalistyczną (Wroczyński 2006, 103-104). „Czym w rzeczywistości jest osoba? Zdefiniowaliśmy ją gdzie indziej – stwierdza Antonio Rosmini – jako «jednostkę substancjalną, która zawiera w sobie zasadę aktywną, rozumną, najwyższą i nieprzekazywalną». (...) Krótko mówiąc, elementem osobowym, który znajduje się w człowieku, jest jego rozumna wola, dzięki której staje się on twórcą swoich działań” (cyt. za: Ortelli 2014, 171).

Rosmini chciał wypracować własną antropologię, która dawałaby teoretyczne przesłanki dla filozofii polityki oraz dla praktyki społecznej i politycznej. „Oryginalna koncepcja osoby w jego systemie naukowym przyjęła rolę paradygmatu, klucza hermeneutycznego, punktu wyjścia dla formułowania twierdzeń natury filozoficzno-teologicznej znajdującej szerokie zastosowanie tak w życiu Kościoła, w naukach politycznych, pedagogice, prawie, jak i w chrześcijańskiej duchowości i praktyce” (Skrzypczak 2013, 123). Oryginalność propozycji rosminiańskiej polega zatem na łączeniu założeń klasycznych z wymogami nowoczesności. Miała to być integralna metafizyka bytu ludzkiego, ujmująca i wyjaśniająca wszystkie jego strony: aktywność i pasywność, cielesność i duchowość, czynnik zmysłowy i czynnik intelektualny, historyczność i wymiar eschatologiczny. Dla Rosminiego osoba jest więc tym, co w całym kosmosie jest pierwotne, nieredukowalne do niczego innego i dlatego stanowi rację istnienia bytów pozostałych rodzajów i gatunków. Człowiek jest zatem na mocy samej swojej struktury ontycznej nośnikiem transcendencji i posiada naturalną zdolność do przekraczania tego, co zastaje w sobie i wokół siebie (Borkowski 2009, 53-61).

„Oczywiste jest – stwierdza Antonio Rosmini – że nauka o człowieku musi być pierwszą w porządku nauk szczegółowych, gdyż, jak mówiliśmy na początku, wszystko, czego szukamy za pomocą filozofii, nie jest ostatecznie niczym innym niż polepszeniem nas samych. (...) Kto bowiem chce dociec natury jakiegoś poszczególnego bytu, trzeba, by najpierw wszedł w posiadanie zasad, które wypływają z doktryny o bycie powszechnym w taki sposób, że można traktować nauki, w których taka doktryna zostaje uformowana, niemal jako jedną wielką przedmowę do rozprawy o człowieku” (Rosmini 2004, 84-85). Personalizm rosminiański wpisuje się w klasyczną tradycję personalizmu chrześcijańskiego, co oznacza, że jego koncepcja osoby odczytana zostaje w kontekście metafizycznym. Aby nadać pojęciu osoby metafizyczną podstawę teoretyczną czerpał szeroko ze źródeł chrześcijańskiej tradycji filozoficznej i teologicznej, nie stroniąc jednocześnie od współczesnych nauk. Według filozofa z Rovereto osoba nie oznacza zbioru właściwości i cech, lecz istnienie, które się realizuje i rozwija przede wszystkim na poziomie

ontologicznym. Pojęcie osoby da się sformułować, gdy wyjdzie się od pojęcia bytu. Uniwersalna perspektywa bytu, uwzględniona w ramach personalizmu rosminiańskiego, znajduje swoje zastosowanie na różnych poziomach rzeczywistości: poza filozofią i teologią, także w naukach społecznych (Skrzypczak 2013, 126-136).

2. PERSONALISTYCZNY FUNDAMENT MYŚLI PEDAGOGICZNEJ A. ROSMINIEGO I J. BOSKO

„Istnieją dwa systemy – pisał Jan Bosko – jakie zawsze stosowano w wychowaniu młodzieży: prewencyjny i represyjny. (...) System prewencyjny polega na tym, że podwładnych zaznajamia się z przepisami i regulaminem zakładu, a następnie roztacza się nad nimi taką opiekę, że wychowankowie znajdują się zawsze pod czujnym okiem dyrektora lub asystentów, którzy jako kochający ojcowie przemawiają do nich, w każdej okoliczności służą im za przewodników, udzielają rad i upominają z dobrocią, co jest równoznaczne z postawieniem wychowanków w niemożności popełnienia wykroczeń. (...) System ten opiera się całkowicie na rozumie, religii i dobroci” (Bosko 1998, 213-214). System ten charakteryzuje pięć głównych elementów: konkretność, głęboka duchowość, uniwersalizm, szerokie otwarcie na wielość odbiorców, możliwość zaangażowania wielu współpracowników. Ksiądz Jan Bosko stworzył szkołę wychowania i był w niej mistrzem w nawiązywaniu kontaktów z wychowankami, w uczestnictwie w ich życiu i w ich drodze formacyjnej. U podstaw tej działalności tkwi jedna forma i zarazem zasada – Oratorium, które stało się wyznacznikiem całej jego działalności. Dzieło Oratorium – rozpoczęte przez Jana Bosko w 1841 roku – należy rozumieć w kategoriach środowiska wychowawczego, dającego wychowankom możliwość ludzkiego i chrześcijańskiego rozwoju. Oratorium było i jest miejscem, w którym realizowane są wszystkie zasady wychowania prewencyjnego – integralnego rozwoju wychowanka (Bissoli 2001, 48-54).

Nie jest dziś łatwo określić – pisze Pietro Braidò – jak duży wpływ na myśl pedagogiczną Jana Bosko miały prowadzone przez F. Aportiego i G. A. Rayneriego wykłady z dydaktyki i metodyki edukacji na Uniwersytecie w Turynie, a poza wyżej wymienionymi, poglądy pedagogiczne takich myślicieli, jak: Boncompagni, Lanza, Berti, Rosmini, Tommaseo, Silvio, Pellico, Manzoni, którzy pozostawali z nim w serdecznych relacjach (ustnych i pisemnych) oraz w sposób bezpośredni lub pośredni sprzyjali jego dziełu wychowawczemu (Braidò 1964, 33-34; Braidò 1999, 152)². Pierwszy list ks. Jana Bosko do Antonia Rosminiego pochodzi z 11 marca 1850 roku. Wcześniej, bo już na 1844 rok, datuje się kontakty ks. Jana Bosko z założonym przez Rosminiego Instytutem Miłosierdzia (*List księdza Bosko do księdza Franciszka Peucher, kierownika nowicjatu rosminianów w Stresie*). Najbardziej znamieną jest data

² Również Joseph Aubry podkreśla, że ksiądz Bosko odwoływał się do autorów jemu współczesnych, a między innymi uznanych filozofów, teologów i pisarzy ascetycznych, jak: Antonio Rosmini, Giovanni Perrone czy Giuseppe Frasinetti (Aubry 1994, 26-27).

16 września 1850 roku, kiedy to ks. Bosko udał się do Stresy, gdzie zatrzymał się pięć lub sześć dni. W tym czasie zajmował się tworzeniem Oratorium, chciał lepiej poznać regulamin i sposób funkcjonowania nowicjatu rosminiańskiego, a także odbył długie rozmowy z Rosminim, zapoznając się między innymi z Konstytucjami Instytutu. W różnych i często długich spotkaniach mogła nawiązać się mocna i wyjątkowa ich więź osobowa i duchowa. Podkreślić należy, że korespondencja między księdzem Bosko a Antoniem Rosminim i Instytutem Miłosierdzia prowadzona była do 1859 roku (Valle 1988, 9-14)³.

Znamienne wydarzenie opisuje Jan Bosko we *Wspomnieniach Oratorium*: „Jednego z takich świątecznych dni odwiedziło mnie dwóch kapłanów, których uważam za słuszne tu wspomnieć. Kiedy na początku lekcji katechizmu wszystko było jeszcze w ruchu, w rozgardiaszu i usiłowałem wprowadzić porządek w klasach, pojawiło się dwóch duchownych, którzy w skromnej i pełnej szacunku postawie złożyli mi gratulacje i poprosili o informacje o początkach i systemie instytucji. W odpowiedzi powiedziałem jedynie: «Proszę mi pomóc. Ksiądz niech pójdzie na chór, zajmie się najstarszymi, a księdzu – powiedziałem do drugiego, wyższego – powierzam tę klasę, jedną z bardziej rozpuszczonych». Widząc, że wspaniale poprowadzili naukę katechizmu, poprosiłem jednego z nich, ażeby wygłosił naszym chłopcom kazanie, a drugiego, aby udzielił błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem. Obaj uprzejmie się zgodzili. Niższym z księży był opat Antonio Rosmini, założyciel Instytutu Miłosierdzia. Drugi, to ksiądz de Gaudenzi, obecnie biskup Vigevano. Od tej pory obaj zawsze okazywali mi życzliwość, a nawet stali się dobroczyńcami naszego domu” (Bosko 2015, 198)⁴. Także w swojej *Historii Włoch* ksiądz Bosko poświęcił Antoniomu Rosminiemu trzy strony tekstu, prezentując jego działalność i dokonania (Desramaut 1990, 44; Valle 1988, 21-22).

„Pedagogika znajduje się w centrum uwagi Rosminiego z uwagi na jego zaangażowanie w organizację życia konsekrowanego oraz jego personalizm ujmowany w tym wypadku z punktu widzenia celu naczelnego osoby (dojścia do Boga). W tej perspektywie trzeba odczytywać wszystkie tezy pedagogiczne głoszone przez Rosminiego: w centrum pedagogiki jest osoba, która spaja w jednym podmiocie oświatę i wychowanie; pedagogika musi być religijna; treścią kształcenia jest Bóg,

---

³ Zdaniem Moranda Wirtha, ks. Jan Bosko „w historii Kościoła poszukiwał tego, co dotyczy zarysów zakonów u ich początków, w ich formie i w ich ewolucji. Pośród zgromadzeń pojawiających się od XVI wieku zainteresował się w szczególności jezuitami św. Ignacego Loyoli, Księżmi Misjonarzami (albo Lazarystami) św. Wincentego a Paulo i Redemptorystami świętego Alfonsa Liguori. Z drugiej strony zbierał dokumentację na temat zgromadzeń współczesnych, takich jak Instytut miłości ks. Rosminiego, Oblaci Dziewicy Maryi księdza Lanteri, Szkoły chrześcijańskie założone w Wenecji przez braci Cavanis, Towarzystwo Maryi ojca Colin” (Wirth 2009, 128-129).

⁴ W innym miejscu ks. Bosko stwierdza, że po przygotowaniu dla Oratorium stałego miejsca (12 kwietnia 1846 r., w dzielnicy Valdocco na przedmieściach Turynu) i zredagowaniu regulaminu, w tymże Oratorium założone zostało Stowarzyszenie św. Alojzego. Regulamin Stowarzyszenia został zatwierdzony 12 kwietnia 1847 roku. Wśród tych, którzy chętnie zapisali się do Stowarzyszenia, był opat Antonio Rosmini. Rękopis *Reguły* Stowarzyszenia św. Alojzego i dokument zatwierdzenia jej przez arcybiskupa, przechowywany jest w Centralnym Archiwum Salezjańskim (Bosko 2015, 180-181).

człowiek i natura; historię trzeba widzieć w świetle bytu, a nie byt w świetle historii (odwrotność Hegla); kształcenie nie może być chaotyczne; konieczna jest wolność nauczania i wychowania. Religijna perspektywa zaprowadziła Rosminiego do wniosku, że pedagogika albo jest religijna, albo nie ma jej w ogóle (...). Rosmini podkreślał rolę mistrza w wychowaniu i oświacie: tylko wielcy ludzie kształcą innych wielkich ludzi” (Wroczyński 2007, 823). Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, można zatem sformułować następujące płaszczyzny (przesłanki) ukazujące wzajemne inspiracje zawarte w systemie prewencyjnym Jana Bosko i personalizmie, a przede wszystkim traktacie o wychowaniu chrześcijańskim Antonia Rosminiego:

1) Analiza sytuacji społecznej i religijnej Kościoła, a przede wszystkim problematyki apostołatu młodzieży

Wychowanie odnosi się w pierwszym rzędzie do osoby znajdującej się w określonej sytuacji życiowej. Poznanie tej sytuacji i oddziaływanie na nią jest podstawowym warunkiem dobrego, to jest skutecznego wychowania. Ksiądz Bosko był świadkiem, ale i w jakiejś mierze uczestnikiem głębokich i złożonych przemian objawiających się rewolucjami, wojnami, ruchami emigracyjnymi, u podstaw których leżały uwarunkowania natury politycznej, społecznej, kulturowej, wychowawczej, szkolnej, a także religijnej i kościelnej. Jako wychowawca nie proponuje gotowych recept, ale wzywa do dokonania przemyślanych działań w obszarze wychowania, które nie zakładają bezpośredniego przenoszenia stosowanych przez niego metod, ale przede wszystkim zwracają uwagę na aktualny i dobrze rozpoznany kontekst kulturowy i społeczny (Bissoli 2001, 42-43). W podejściu Rosminiego na uwagę zasługuje jego przekonanie, że osoba stanowi najwyższą zasadę ludzkich działań, której wszystko inne musi podlegać. „Jego intelektualna propozycja nie polegała na jałowym, ahistorycznym i nieprzydatnym do niczego trzymaniu się przeszłości, jak postępowała większość myślicieli katolickich uporczywie uzależnionych od metody scholastycznej. Zapropował on nową syntezę myślenia chrześcijańskiego, zakorzenionego w bogatej tradycji myśli patrystycznej i teologicznej właściwej Kościołowi katolickiemu, a zarazem otwartemu na inspirujące oddziaływanie nowych prądów intelektualno-duchowych epoki nowoczesności” (Skrzypczak 2013, 123).

Rosmini należał do ludzi aktywnych i ambitnych, którzy nie zamierzają się ograniczać do roli obserwatorów i analityków wydarzeń, lecz pragną wpływać na ich przebieg. Zdawał sobie sprawę, że jego stulecie jest okresem wielkich przesileń w historii Europy, a jednocześnie wiekiem ideologii. Na jedne i na drugie chciał zareagować przede wszystkim, opracowując jednolitą i wszechstronną teorię filozoficzną. Utrzymywał, że współczesność nie tylko niesie zagrożenia, lecz także oferuje szanse, otwierając przed narodami i Kościołem możliwości, które należy rozpoznać i wykorzystać. Wbrew konserwatyzmowi własnej sfery społecznej uważał, że nie powinno się zajmować pozycji reakcyjnych czy defetystycznych, lecz trzeba się włączyć w tworzenie nowego porządku w Europie po to, żeby nadać mu kształt jak najbardziej humanistyczny, czyli zarazem chrześcijański (Borkowski 2006, 127-128). Rosmini

sprzeciwiał się zawieraniu łatwych kompromisów z nadchodzącą rzeczywistością. Ostro krytykował stosunek współczesnych mu doktryn społeczno-politycznych do Kościoła wychodzących z „nowych prądów” w polityce i kulturze włoskiego risorgimenta, ale też widoczne w praktyce wady na poły feudalnej organizacji Kościoła w jego funkcji społeczności teokratycznej. „Rosmini widział inną drogę wewnętrznej odnowy Kościoła poprzez powrót do chrześcijańskiej substancji. W niej, w świetle wcielonego i zmartwychwstałego Chrystusa można było odkryć na nowo osobę i spoczywającą na jej dnie wolność. Wolność nie tkwi w zewnętrznym urzędowaniu świata, ale w samej konstytucji osobowej człowieka. Tylko, że człowiek potrzebuje Chrystusa, aby do tej wolności w sobie dotrzeć i ją społecznie wydobyć” (Skrzypczak 2013, 254).

W centrum uwagi księdza Bosko pozostaje zawsze troska o rozwój Kościoła. Kontekst społeczno-kulturowy i kościelny, w którym ksiądz Bosko wypracowuje swoje doświadczenie pastoralne i katechetyczne, prowadzi do ukazania Kościoła jako wielkiej rodziny, w której Bóg jest Ojcem i wszyscy są powiązani braterskimi relacjami. Ksiądz Bosko, stając wobec ludzkich rzeczywistości, umiał odczytywać „znaki czasu” i odpowiadać na potrzeby współczesnego społeczeństwa przez propozycję wskazań wychowawczych, w danym kontekście, odpowiadających potrzebom młodych ludzi. Było to tworzenie modelu „w ciągłym rozwoju” i charakteryzującego się swoistą dynamiką. W tym też kontekście można stwierdzić, że nie tylko stworzenie Oratorium jest oryginalne z punktu widzenia eklezjalnego, ale również przestrzeń wychowawcza – pośredniczenie eklezjalne pomiędzy młodzieżą, rodzicami, rodzinami oraz instytucjami kościelnymi i świeckimi – jest jedyna w swoim rodzaju i oryginalna na przestrzeni czasów (Romano 2017, 104-105).

2) Odzyskać osobę – religijne znaczenie ludzkiej egzystencji

W systemie myślowym Antonia Rosminiego rozpoznanie człowieka jako osoby jest możliwe jedynie w porządku bytowym. Według filozofa z Rovereto osoba nie oznacza zbioru właściwości i cech, lecz istnienie, które się realizuje i rozwija przede wszystkim na poziomie ontologicznym. Na dnie ontologicznej wizji rosminiańskiej, służąc jej za rodzaj tajemniczego oparcia, znajduje się Trójca Święta. Trzy formy bytu, które Rosmini określa Bytem idealnym, Bytem realnym i Bytem moralnym, nie odzwierciedlają bezpośrednio struktury wewnętrznego życia trynitarnego, raczej się do Niej odnoszą poprzez analogię. Ta uniwersalna perspektywa bytu, uwzględniona w ramach personalizmu rosminiańskiego, znajduje swoje zastosowanie na różnych poziomach rzeczywistości: poza filozofią i teologią, promieniuje na wszystkie płaszczyzny ludzkiego poznania i aktywności – prawo, antropologię, pedagogikę, etykę, politykę itd. W idei bytu wszystkie inne idee odnajdują wspólny fundament (Skrzypczak 2013, 138-143).

Ksiądz Bosko nie wypracował systematycznej teorii dla wsparcia swej praktyki wychowawczej. Analiza jego pism wskazuje, bez względu na to, czy są one rezultatem jego własnych refleksji, czy też zostały zapożyczone z innych źródeł, że można je rozumieć jako jego osobiste przedstawienie własnych przekonań – klu-

czy, które stanowią bazę jego praktyki wychowawczej. Myśl wychowawcy z Turynu określa głęboki związek pomiędzy naturą i łaską, stworzeniem i odkupieniem, wartościami ludzkimi i religią. Religia i wiara są istotnymi kategoriami, które jakością prawdziwą wartość ludzkiej działalności. Według sposobu myślenia księdza Bosko, człowiek potrzebuje Boga. Bóg, życie Boże, łaska gwarantują nie tylko ściśle religijny wymiar ludzkiej egzystencji, ale jako wartości najwyższej wagi stanowią również niepowtarzalny fundament dla samorealizacji człowieka, a także dla jego ziemskiego i historycznego rozwoju (Schepens 2017, 49-51). „Chodzi zasadniczo o doprowadzenie każdego do tego, aby przyjął za swoje, w sposób pełny i ostateczny, obietnice chrzcielne, o aktualizację chrztu w sposób właściwy dla chłopca czy młodzieńca; by radośnie i czynnie postawić Boga w centrum własnego życia, myśli i zainteresowań. Z tego zrodzi się dynamizm wewnętrzny (...), tzn. do integralnego i radosnego życia chrześcijańskiego, które wyraża się w unikaniu grzechu, w praktykowaniu miłosierdzia, w zjednoczeniu z Bogiem, w wierności podjętym zobowiązaniom i obowiązkom swojego stanu, w żarliwym życiu osobistym i pozytywnych relacjach międzyludzkich” (*Źródła salezjańskie* 2016, 732-733).

Ksiądz Bosko nie patrzył na młodego człowieka przede wszystkim jako na kogoś, kto buduje ten świat, rozwija własną osobowość w danej kulturze, w społeczeństwie, w historii. Pojmował go głównie jako kogoś, kto poznaje i rozumie swoje ostateczne przeznaczenie. „Ksiądz Bosko uczy nas przede wszystkim, aby nie stać bezczynnie, ale zaangażować się, aby zaproponować ludziom młodym integralne doświadczenie wychowawcze, które mocno oparte na wymiarze religijnym, zaangażuje umysł, uczucia, całą osobę, uważaną zawsze jako stworzoną i kochaną przez Boga. Stąd wywodzi się pedagogika prawdziwie ludzka i chrześcijańska, ożywiana prewencyjną i ogarniającą troską, szczególnie o ludzi młodych z warstw ludowych i marginalizowanych grup społecznych, którym ofiaruje także możliwość wykształcenia i nauczania zawodu, aby stali się dobrymi chrześcijanami i uczciwymi obywatelami” (Franciszek 2015, 283-284). Według Rosminiego, niepoprawność nowoczesnego myślenia polega na błędnej antropologii, która, rozwijając wizję „człowieka bez Boga”, w konsekwencji uzyskuje wizję „człowieka bez osoby”, sprowadzonego do przedmiotu badań naukowych, sztuki i produkcji przemysłowej. Człowiek zredukowany do przedmiotu badań naukowych, techniki i konsumpcji zostaje okradziony z własnej osobowości i godności. Oderwany od metafizycznej podstawy osobowej gubi się w myśleniu relatywistycznym i materialistycznym, szukając wciąż potwierdzenia samego siebie w ramach systemów filozoficznych lub politycznych, z których pojęcie osoby zostało wyrzucone. Należy ratować człowieka, sprowadzając go na nowo na ścieżki godności osobowej, poprzez powrót do pierwotnego, możliwie najszerszego, całościowego ujęcia człowieka (Skrzypczak 2013, 133-134).

System księdza Bosko wyrósł i dojrzał koncepcyjnie pod wpływem rzeczywistego i otwartego kontaktu ze złożoną rzeczywistością świata młodzieży. „W każdym młodym człowieku – podkreśla Jan Bosko – nawet najbardziej nieszczęśliwym istnieje zapalny punkt dobra. Pierwszym obowiązkiem wychowawcy jest poszukanie tego punk-

tu, tej wrażliwej struny serca i wyciągnięcie z niej zysku” (Bosco 2002, 97). W świetle dokumentów pozostawionych przez księdza Bosko i jego współpracowników „system prewencyjny” wyraża to, czego dokonał on jako wychowawca. W personalnej historii samego księdza Bosko system prewencyjny jest syntezą jego myśli pedagogicznej. W ciągu czterdziestu lat wypracował określony model pracy, odkrył prawa i zasady wychowawcze, które uznał za właściwe, a potem je doskonalił. Podkreśla przede wszystkim wolę zapobiegania powstawaniu negatywnych doświadczeń, które mogłyby osłabić zapał młodego człowieka lub narazić go na długie i mozolne odrabianie strat. Właściwym dla niego sposobem postępowania było okazywanie wychowankowi zaufania, które stawało się zarazem bodźcem do dalszego rozwoju (Bissoli 2001, 66-69). Rosmini w liście z 1836 roku do swojego przyjaciela ks. Paolo Orsi, szeroko podejmuje temat wychowania młodzieży. Przedstawiając „metody (środki) zapobiegawcze i zakazujące”, ukazuje zalety i wady oraz ograniczenia jednych i drugich. Wskazuje także jak odpowiednio wykorzystać je w celu uzyskania skutecznej formacji osobowej i chrześcijańskiej. Można tutaj odkryć podstawowe elementy „systemu prewencyjnego”, które ks. Bosko przedstawił (opisał) w 1887 roku. Oczywiście, nie ma podstaw, aby myśleć, że ks. Bosko poznał ten list, jednak bezspornym jest fakt, że poznał dzieła wychowawcze Rosminiego i działalność jego instytutu (Valle 1988, 23-24).

3) Integralne wychowanie chrześcijańskie i obywatelskie (społeczne)

Wychowanie umieszczone w służbie osobowego życia i wzrastania człowieka powinno zwracać uwagę na całość relacji, w jakie jest uwikłana jego egzystencja. W tym też kontekście praktykę wychowawczą księdza Bosko kształtował nie tylko pogląd o boskim przeznaczeniu człowieka i właściwym miejscu rzeczywistości ziemskich, ale także wpływały na nią jego poglądy dotyczące ludzkiej natury jako takiej, a szczególnie uwarunkowań natury ludzi młodych. „Chcąc uformować uczciwych obywateli i dobrych chrześcijan, brał pod uwagę wymagania społeczne i kościelne, a nie potrzeby osobistej samorealizacji i zaspokojenie oczekiwań typu egocentrycznego czy po prostu konsumpcyjnego. Formował ludzi dla społeczeństwa otwartego, autentycznego, które rodzi dojrzałość osoby i sprzyja szczęściu” (De Pieri 2002, 61). To, co wiąże ze sobą wszystkie ludzkie społeczności, to pojęcie osoby. Zatem Antonio Rosmini wyrażał przekonanie, iż rozwój społeczeństwa zależy od bogactwa umysłowego tworzących go osób. „Rosmini kładł bowiem nacisk na to, żeby dokładnie określić kompetencje, rolę i odpowiedzialność społeczności obywatelskiej w stosunku do dwóch innych fundamentalnych typów społeczności, mianowicie rodzinnej i religijnej, które w nowożytności zasadniczo usunięto z życia wspólnoty politycznej w toku dwutorowego, lecz ostatecznie zbieżnego procesu prywatyzacji sfery rodzinnej i doświadczenia religijnego. W ujęciu Rosminiego społeczność obywatelska nie jest strukturą samodzielną ani samowystarczalną, lecz wzrasta i rozwija się w ścisłym powiązaniu zarówno z rodziną, jak i ze społecznością religijną” (Bazzichi 2008, 427-428).

Poszukiwanie integralnego i realistycznego ujęcia wychowania domaga się także uwzględnienia w nim wymiaru duchowego i religijnego. Zatem „Rosmini uznaje, że dla zaistnienia społeczności nie wystarczy po prostu fakt współbycia czy współżycia,

ale konieczna jest także świadomość tego współbycia, tzn. konieczna jest prawdziwa wspólnota ducha” (Borkowski 2009, 69). Zdaniem Rosminiego Bóg nie tylko obserwuje z oddali koleje losu poszczególnych ludzi i całych narodów, lecz także bierze w tych losach czynny udział. „W podejściu Rosminiego osoba stanowi klucz do zdefiniowania chrześcijanina, jak i Kościoła jako Ciała Chrystusowego. (...) Bóg Trójjedyny nadaje człowiekowi osobowy status istnienia i towarzyszy mu na drodze jego pełnej realizacji (świętość), a dokonuje tego poprzez wszczęcie go w system Ciała Chrystusowego. Kościół jest więc środowiskiem osobotwórczym proponującym ludziom zbawienie w Chrystusie jako drogę pełnego urzeczywistnienia swego człowieczeństwa na miarę Boga” (Skrzypczak 2013, 238). Chrześcijaństwo dzięki swojej nadprzyrodzonej mocy może zregenerować siły tkwiące w społeczności obywatelskiej i wlać w nią nowe życie.

Akcent na powiązania człowieka z jego religijnym celem i wiecznym przeznaczeniem nie powstrzymał księdza Bosko od głębszego angażowania się w sprawy świata i społeczeństwa. „Dobry chrześcijanin”, którego starał się uformować, znajdował się w bliskim sąsiedztwie „dobrego obywatela”. „Wychodząc od chrześcijańskiego obrazu świata i człowieka wychowanie, w wypadku księdza Bosko, było skierowane na realizację zbawienia człowieka. Poprzez swój program *dobrego chrześcijanina* i *zaangażowanego obywatela* próbował dokonać symbiozy chrześcijaństwa i świeckości. (...) Jest to możliwe jedynie w całościowym programie życia. Wychowanie religijne związane jest nierozdzielnie z codzienną egzystencją, która łączy elementy naturalne i nadprzyrodzone” (Weinschenk 1996, 95).

Spółeczność kościelną czy religijną Rosmini uważał za jedną z trzech podstawowych i niezbędnych dla życia ludzkiego (obok społeczności cywilnej i społeczności rodzinnej). „Chrześcijaństwo zatem – twierdzi włoski filozof – dociera do poszczególnych ludzi, aby wzmocnić ich rozum i wolę, przysposobić ich do powstrzymania rozwoju zarodków śmierci, które wzrastają w łonie społeczności politycznej. (...) Można powiedzieć, że dzięki chrześcijaństwu naturalne władze bytu ludzkiego: światło rozumu ludzkiego i wola, zostają zregenerowane, czyli zrodzone na nowo (*re-generare*), i dlatego potrafią odpowiadać na nowe potrzeby społeczne, które pojawiają się z biegiem czasu” (Borkowski 2008, 549-550). Chrześcijaństwo zatem pozwala odzyskać konstytutywne zasady i wartości społeczne. Ratuje społeczności obywatelskie, zwracając się ze swoim orędziem i ze swoją nadprzyrodzoną mocą nie bezpośrednio do owych społeczności, lecz do jednostek, które je tworzą.

ZAKOŃCZENIE

Antonio Rosmini był filozofem chrześcijańskim, księdzem i arystokratą, niedawno (2007 r.) wyniesionym na ołtarze. Zmierzał do budowy całościowego systemu rozumienia (normatywnego) polityki i życia społecznego w ramach swej personalistycznej antropologii, wychodząc od realnego opisu zjawisk jak też zastanych doktryn. W swych pismach i analizach często nawiązywał do argumentacji znanych u ojców Kościoła, w filozofii scholastycznej, nauce Kościoła, do współczesnych mu

nurtów ideologicznych w polityce i kulturze (Wroczyński 2010, 145-146). „Myśliciel z Rovereto zauważa, że człowiek nie tylko poznaje, lecz także ma zdolność aktywnego ustosunkowania się do wszystkiego, co poznaje” (Borkowski 2009, 58). Rosmini, jako personalista, chciał ukazać godność i wyjątkowość każdego człowieka w okresie dziejów, w którym dominująca kultura je kwestionowała.

Ksiądz Bosko, „włączając do fundamentów swojego edukacyjnego systemu tak rozum jak i religię, w pewien sposób wierzył, iż jest możliwy dialog pomiędzy wiarą a religią, dialog, który dzisiaj przyciąga naszą uwagę. (...) jego przyjaźń z Antonio Rosmini, autorem *Pięciu plag Kościoła*, dzieła wciągniętego na czarną listę i dopiero w naszych czasach docenionego. Była to szczerza przyjaźń, która nigdy nie umarła pomimo ogromnego szacunku, jaki ks. Bosko żywił do władz kościelnych” (Vecchi 2001, 166). W tym kontekście znamienne są słowa Jan Bosko, który powiedział o nim: „Nie przypominam sobie, abym widział jakiegoś księdza, który by odprawiał mszę z taką pobożnością i troską, jak Rosmini. Widać w nim było żywą wiarę, z której czerpał miłość, łagodność, skromność, i zewnętrzną powagę” (cyt. za: Skrzypczak 2013, 27).

BIBLIOGRAFIA:

- Aubry, Joseph. 1994. *W szkole duchowej księdza Bosko*, tłum. Tadeusz Jania. Kraków: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego.
- Bazzichi, Oreste. 2008. Rec.: Giorgio Campanini, Antonio Rosmini fra politica ed ecclesiologia, Bologna 2006, tłum. Paweł Borkowski. *Społeczeństwo*, 3, 426-428.
- Bissoli, Cesare. 2001. *Jan Paweł II o systemie wychowawczym księdza Bosko*, tłum. Kazimierz Misiaszek. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Borkowski, Paweł. 2006. Filozofia społeczno-polityczna Antonia Rosminiego. *Człowiek w Kulturze*, 18, 121-140.
- Borkowski, Paweł. 2008. Od chrześcijaństwa do polityki: koncepcja Antonia Rosminiego. *Społeczeństwo*, 4-5, 543-554.
- Borkowski, Paweł. 2009. *Podstawowe normy społeczno-polityczne w systemie filozoficznym Antonia Rosminiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Bosco, Teresio. 2002. *Złote myśli Księdza Bosko*, tłum. Alicja Lis. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Bosko, Jan. 1998. System prewencyjny w wychowaniu młodzieży. W: *Współczesny wychowawca w stylu księdza Bosko*, red. Józef Wilk, 213-219. Lublin: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego.
- Bosko, Jan. 2015. *Wspomnienia Oratorium św. Franciszka Salezego 1815-1855*, tłum. Izabela Gutewicz. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Braido, Pietro. 1964. *Il sistema preventivo di Don Bosco*. Zürich-Schweiz: PAS-Verlag.
- Braido, Pietro. 1999. *Prevenire non reprimere. Il sistema educativo di don Bosco*. Roma: LAS.
- Cian, Luciano. 2001. *Wychowanie w duchu księdza Bosko*, tłum. Izabela Gutewicz. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.

- De Pieri, Severino. 2002. *Ukierunkowanie w wychowaniu i towarzyszenie powołaniu*, tłum. Lidia Furman. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Desramaut, Francis. 1990. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, tłum. Tadeusz Jania. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Franciszek. 2015. Jak ksiądz Bosko, z młodzieżą i dla młodzieży. List Ojca Świętego Franciszka w Dwusetlecie urodzin św. Jana Bosko (24 czerwca 2015). W: *Ksiądz Bosko w wypowiedziach papieży*, cz. 2, red. Stanisław Chrobak, 283-288. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Jan Paweł II. 1988. *List apostolski „Juvenum patris” w setną rocznicę śmierci św. Jana Bosko*.
- Ortelli, Paola. 2014. Człowiek, polityka i ekonomia według Antonia Rosminiego, tłum. Paweł Borkowski. *Spółeczeństwo*, 2, 160-175.
- Romano, Antonino. 2017. Ksiądz Bosko katecheta młodych: panorama katechetyczno-metodologiczna, tłum. Robert Wróblewski. *Zeszyty Duchowości Salezjańskiej*, 1(4), 73-112.
- Rosmini, Antonio. 2004. *Cele filozofii. Teksty wprowadzające w filozofię*, wybór, tłum., wprowadzenie Paweł Borkowski. Warszawa-Lublin: Fundacja „Lubelska Szkoła Filozofii Chrześcijańskiej”.
- Schepens, Jacques. 2017. Natura ludzka w wychowawczej koncepcji św. Jana Bosko, tłum. Piotr Przesmycki. *Zeszyty Duchowości Salezjańskiej*, 2(5), 19-51.
- Seremak, Waldemar. 2012. Rosmini-Serbati Antonio. W: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, 343-344. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Skrzypczak, Robert. 2013. *Filozofia i teologia osoby bł. Antonio Rosminiego ojca personalizmu europejskiego*. Kraków: Wydawnictwo AA.
- Valle, Alfeo. 1988. *Don Bosco e Rosmini*. Rovereto: Longo.
- Vecchi, Juan E. 2001. *Strażnicy marzeń z palcem na myszce. Wychowawcy w dobie informatyki*, tłum. Alicja Lis. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Weinschenk, Reinhold. 1996. *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, tłum. Jacek Jurczyński. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Wirth, Morand. 2009. *Ksiądz Bosko i Rodzina Salezjańska. Dzieje i nowe wyzwania (1815-2000)*, tłum. i oprac. Tadeusz Jania. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Wroczyński, Krzysztof. 2006. Człowiek, osoba i prawo w świetle definicji A. Rosminiego. *Człowiek w Kulturze*, 18, 97-111.
- Wroczyński, Krzysztof. 2007. Rosmini (Rosmini Serbati) Antonio. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 8, red. Andrzej Maryniarczyk, 820-824. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Wroczyński, Krzysztof. 2010. Autentyczny filozof. Antonio Rosmini o filozofii politycznej. *Spółeczeństwo*, 1, 143-149.
- Źródła salezjańskie. 2016. T. 1: *Ksiądz Bosko i jego dzieło (część druga)*, red. Aldo Girauda. Kraków: Salezjański Instytut Historyczny.